

Nihad Hasanović

IZDAVAČ

buybook

Radićeva 4, Sarajevo

Tel: + 387 33 550-495

Fax: + 387 33 550-496

redakcija@buybook.ba

www.buybook.ba

buybook

Turinina 7, Zagreb

Tel: + 385 98 232-813

buybook-zg@hotmail.com

ZA IZDAVAČA

Goran Samardžić

Damir Uzunović

Lada Jurković

Copyright © 2013, Nihad Hasanović

Sva prava pridržana

UREDNIKA

Lana Krstić

LEKTURA

Nina Tikveša

KOREKTURA

Buybook

DIZAJN NASLOVNICE I LAYOUT

Aleksandra Nina Knežević

ŠTAMPA

Suton, Široki Brijeg

Nihad Hasanović

ČOVJEK IZ PODRUMA

roman

Savremena bh
književnost

Sarajevo / Zagreb 2013

OD ISTOG AUTORA:

O roštilju i raznim smetnjama, 2008.

Kad su narodi nestali, 2003.

Zaista?, 2000.

Podigni visoko baklju, 1996.

“Naravno, ne možemo biti sigurni u to da dubine zaista nešto skrivaju – no, bilo kako bilo, u svakome od nas postoji taj grubi pokret, ta kretnja ruke koja gnječi lice drugog, u nadi da će u njemu, ili iza njega, pronaći nešto što se tu skriva.”

MILAN KUNDERA

Hop na jednu, hop na drugu krošnju, važnu vijest nose. Svađa. Utišaju se u sekundi. Onda jedno škripanje, veli, a uskoro i četiri hiljade i dvadeset tri škripanja zaori se iznad livada, brežuljaka, krava, spomenika, gredica s lukom. I njegove babe, one što je abortirala pomoću igle od pola metra. Jato uzleti, krivuda nebom, mrzi nekog.

Toni je lažov? Preiskren definitivno nije. I šalio se, samo u zao čas. Moguće da ju je htio zapanjiti vrhunskom percepcijom, egzaktnošću brojeva do kojih je došao u okeanu drugih pojedinosti. Pričajući o pticama, pun sebe i zbog toga pomalo odvratan, zauzeo je pozu nalik na borbeni gard. Bio je spreman da brani svoje tvrdnje. Čudila mu se. On, izgleda, nije primjećivao u čemu je jeza. Udubio se u temu. Dok je držao predavanje iz ornitologije, škiljila je očiju uperenih čas prema njegovom licu, čas prema perčinu koji je u zadnje vrijeme počesto vezao nasred tjemena. Zar mu njen pogled nije dovoljan da nešto nasluti? Ali on nije gubio takt. Samo je brbljao o jatuu koje je nadlijetalo poljane oko Klokota. Ogroman aglomerat ptica. Crn, brz, uskomešan.

Stigao je u par prethodnih dana i da izgradi hipotezu o njihovom ponašanju. Umjetnik je čitao Konrada Lorenza. Sasvim dovoljno da sebe počne uvažavati kao renomiranog poznavaoca životinjskog i naročito ptičjeg ponašanja. Svojim izoštranim čulima čvorci su osjetili da nešto nije u

redu, zaključio je; da mu je to veče bio pri ruci fotoaparatski objektivom, a može i neka visokokvalitetna kamera, oh, kako bi on ovjekovječio ono čemu je dugo vremena svjedočio motreći im krila i nemirne trupove. Onda bi se, s fotografijama kao dokaznim materijalom a na osnovu figura koje je jato oblikovalo na nebu, dalo pouzdano konstatovati da se spremalo zlo. On ga je mogao osujetiti, ali još je početnik, još se praksa u iščitavanju znakova s neba. Priznavao je to smješkajući se. Perčin se tresao, okice se stišću, uvijek crvene kao da šmrče ljepilo. Toni i neki njegovi drugari – sve je kod njih u istom čabru: i naučna saznanja koja pabirče iz dokumentarnih emisija na kablovskoj televiziji, i okultizam, i Wicca, i praznovjerje, i religioznost usvojena od roditelja, djedova, nana, baka, čija svaka riječ blista od mudrosti. Toni je, na to sve, i kreativan, samouvjeren. S vremena na vrijeme se umije i lijepo obući, elegantno, katkad i ekstravagantno za lokalni ukus. S jarkožutim kačketom (perčin bi razvezao) i svjetlucavom košuljom, ipak, ne kočoperi se prečesto.

Zabavljalo ga je da pred njom teoretiše o jatu. Ptice su, po njemu, bile uzrujane. Dugo bi samo letjele. Nisu se mogle odlučiti koja im krošnja odgovara (tamo inače nema mnogo drveća) i gdje bi mogle da se smjeste za počinak. Ako bi se spustile na drvo, poslije nekoliko minuta nastupila bi tišina. Potom bi se začuo šum bezbroj usklađenih pokreta kojima sigurno diriguje nedokučivi, sveprožimajući čvorački nad-um. Jato bi onda uzletjelo. Kamo su se ustrijemili? S kojom namjerom? Zašto je jato, u datom trenutku, svojim donjim krajem ličilo na ajkulin rep? Toni se trudio da iščita neku simboliku iz njihovih krivudanja. Visoko u zraku kružila je disciplinovana eskadrila. Zaklanjala je vidik prema zapadu, prema ličkim maglicama,

prema Plješevici i Slunjskim brdima. Posmatrač je procjenjivao moguća značenja prizora, kao i reperkusije svega toga na čovječanstvo. Gorje u daljini tonulo je u ljubičastu tminu. Naprezao je oči da prepozna sve vizuelne signale koje su mu slala stvorenja odozgo. Zadatak je bio sve naporniji. Svjetlost je gore slabila, kontrast se smanjivao. Krajolik je ponegdje postajao taman. Pojedine skupine čvoraka u letu stapale su se s tim crnim zonama.

Po sopstvenom priznanju, draža mu je bila Kapela, pa se nije pozicionirao dovoljno blizu da bi proniknuo u tajnu nemira koji je strujao jatom. Sebi zamjera na tome. Ta njegova samokritika zvučala je šarlatanski. Šta ako je, pitao se, neko vrebao sa zemlje, stojeći kraj drveća? I plašio ih zabave radi? Ukoliko je njegova pretpostavka tačna, kako se taj neko mogao nalaziti na više udaljenih mjesta istodobno? Kako je mogao znati gdje će jato sletjeti sljedeći put? Bilo ih je više? Zavjerenici? Organizovana revolucionarna grupa čiji je ideal zastrašivanje čvoraka?

Cerekao se. Što se više smijao sam sebi, to je glasnije pričao. Treba uzeti u obzir, rekao je, i mogućnost da je neko, s izvježbanom rukom, bacao kamenje na jato i tako ih tjerao. Neki jak seljak, na primjer čoban, jer na onim livadama mekeću i stada ovaca. Tamo, do potoka, često navraćaju, kolima ili pješice, ribari što pecaju na Klokotu, šetači s psima, izletnici, parovi, kradljivci bicikala, skitnice, luđaci. Možda su nekome od njih čvorci smetali. Prodorna ptičja cika i bombardovanje izmetom ne stvaraju najugodnije ozračje za zaljubljene. Njima treba intima, govorio je Toni, a milijardu sitnih očiju koje svjetlucaju iza granja mogu samo izazvati stravu. Kako god, nije mogao vidjeti da li čvorke šikanira neka narogušena individua, banda revolucionara-zavjerenika ili ko već. Cijelo vrijeme stajao

je ispred nedovršene zgradurine, u narodu znane kao Kapela, dakle predaleko da bi mogao bez dvogleda primijetiti sumnjivu osobu, sumnjive osobe koje su se zakamuflirale u grmlju i šašu uz potok.

Nije naodmet ni teza da je jato bilo permanentno izloženo nasrtajima grabežljivca. Salijetao ih je s visina ske-nirajući ih svojim izvrsnim vidom. Tražio je najmlađe, najslabije, najsporije, najneiskusnije. Čvorci – a možda i nisu bili čvorci, ali se on raspitivao i potvrđeno mu je da jesu – nisu vični okršajima jedan na jedan, nejadi su i mali, zato se udružuju u gusta jata, koja liče na crne zmajeve, na divovsku lignju. Lukavština im služi da zaplaše napadače, da zaštite najslabije, najtrapavije, najmlađe, majke, starce, nejač, a i sve ostale.

Jato čvoraka se u jednom trenu uobličilo u pesnicu. Ras-klapala se i skupljala uz ono jezivo, škriputavo glasanje. Prijetila je. Kome? Čemu? Dativ. Hoće li udariti? Koga? Šta? Genitiv. U stvari, akuzativ. A za mene i genitiv. Kako bi se ti, čupava bjelkinjo, ponijela da si predator i da le-tiš pred šakom sto puta, ma kakvi, milion puta većom od tebe? Pitanje je retoričko, nije bilo potrebe da mu odgo-vori. Pustila ga je da brkljači, da joj probija uši. Velika za-gonetka je bila kako je ponekad uspijevao biti tako rječit i duhovit, samo još da se nije šalio u neadekvatnim situaci-jama. Mnogo češće doimao se nemušto, čak imbecilno, u svakom slučaju nedotesano. Igra pretvaranja? Šta je to Ča-ušesku?, provalio se jednom u društvu. Sprdali su ga zbog toga, ali i drugih sličnih blamaža. Samo, ko zna, možda je Toni sprdao njih? Ili je za neka znanja imao uho, a za druga, za Bukurešt, Sadama Huseina, Jeljcina, bio gluh. Upala kapaka i krmelje (ljepilo, vino, konjunktivitis?), per-čin uvezan najobičnijom gumicom, kržljava palma usred

nježne i ne baš guste kose, frulaste farmerke do gležnjeva koje ističu tankoću nogu, patike na gola stopala – i još se prsi pred njom. Vidi se da je mlađi, da je nezreo.

Najuzbudljivije je bilo kad se jato približilo Kapeli, mračnoj građevini u kojoj je sa svojim društvom provodio večeri i noći umjesto regularnog izlaska u grad. Nadlijetali su njene betonske krovove, zatim malo produžili prema istoku, do iznad gradskog groblja Humci, do mrtvih duša. Odatle su nastavili prema početku ili, zavisi odakle gledaš, kraju Ceravačkog polja, gužvali se iznad one utrte trase, buduće zaobilazne ceste, iznad onih izrovanih terena gdje će se praviti zgrade za novo pokoljenje mama i tata.

Vrtili su se u spiralama čiji je φ , po njegovoj slobodnoj, preslobodnoj procjeni, iznosio nekih sto metara. Tornado, pijavica kakva mete otoke na Jadranu. Naglo su mijenjali kurs. Skrećući i presavijajući se, jato se transformisalo u gusarsku zastavu, u korpu od pruća, u pregaču, u nedoheklani džemper, naftnu mrlju, u šiblje, kolac, snop kočeva. Sve to je moralo nositi i neko značenje na drugom nivou.

Tako su se složno kretale zrakom, neko ih je morao predvoditi. Toni, bistri sutkinjin sin ili, pak, kreten, primijetio je da su *njegovi* čvorci zapravo superstruktura, da su podanici jednog uma, veleuma. Valjda je bilo važnijih stvari da se primijete te večeri. Ali ne, on je motrio ptice iznad građevinske zone i pratio njihove manevre.

Dok su kružile iznad njega, tvrdio je Toni, koji ih je posmatrao s travnjaka kraj Kapele, a jednom i visoka, s krova, činilo se da će svakog trena sletjeti na gornju površinu objekta. Taman kad se to trebalo desiti, jato je gubilo koheziju. Zavladała bi neodlučnost. Sveprožimajući ptičji veleum nije više držao jedinke pod kontrolom. Rasulo je trajalo manje od minute. Onda bi se opet sabrale, jato bi se

zgunsulo. Nekoliko sekundi uštimavanja pokreta. Čvorci bi zatim odletjeli prema zapadu. Ni tamo, na obalama Klokota, nisu nalazili mira. Odatle ih je nešto tjeralo, pa su se vraćali do Kapele. Tu bi se opet skanjivali da slete na krov. Konsenzus bi izostao. Sljedeći potez bio je predvidljiv: hrlili su prema potoku. Postupak su ponovili, brat bratu, deset-petnaest puta.

Niko ih od Kapele nije tjerao, barem je to mogao posvjedočiti. Mora da im po volji nisu bili junošće od kojih su se neki penjali i na krov. Na kraju krajeva, zašto je čvorcima ta betonska rugoba uopšte zapala za oko? U okolini ima, govorio je, toliko boljih mjesta za prizemljenje.

U gotovo pravilnim intervalima prilazili su Kapeli i bježali što dalje od nje. Kad god bi se našli u njegovoj blizini, on je osluškivao. Mašu krilima, štekću, ciliću – ništa normalnije, ništa groznije od toga, ali u njihovoj buci, ko je htio da čuje mogao je razabrati i neke druge zvukove. Ozbiljne, neozbiljne, tumačenja su višestruka. Čvorci su kokodakali, proizvodili zvonjavu kakvu stvaraju mobiteli, kreštali poput vrana, podražavali zavijanje paunova i vukova, roktaje i majmunski smijeh.

Toni se zaklinje da je čuo sve te onomatopeje, što i nije neko čudo jer su čvorci virtuozi imitacije. Vrhunac je bio kad bi se iz jata otela i ljudska riječ, nekoliko njih, hipnotičkih sugestija, neprestano ponavljanih. Umjesto “ti spaš”, poručivali su “ti vrištiš”. Zastrašivali su ga i gorim uputama za koje je bolje da ostanu vječna tajna.

Tokom jednog od osluškivanja, pridružio mu se Nedžad pa su obojica analizirali poruke s neba. Vizuelne su zanemarili, usredotočili se samo na zvučne, to jest verbalne. Na osnovu odaslanih im slogova, trudili su se da rekonstruišu riječ. Poduhvat je bio utoliko teži što su imali

posla s bićima drastično različitim od ljudskih. Dva svijeta, dva jezika, nepovjerenje i na nebu i na zemlji. U par navrata, Toni je čuo: “Revolveraši! Revolveraši!” Zatim je stigao novi usklik, možda poziv, a možda upozorenje ili prijekor: “Muslimani! Muslimani!” Uslijedila je i najava: “Uskoro! Uskoro!”

Nedžadovo uho hvatalo je drugačije sadržaje. Čuo je kukurikanje, mnoštvo vjeverica kako glođu, zatim budalaštine tipa “pila pili”, “mi smo živi”, “Pipi Duga Čarapa” i “Lili”. Toni mu je prigovorio da mu je ona “mi smo živi” najgluplja: zašto bi čvorci obznanjivali ono što je očigledno? Nedžad mu je davao za pravo.

U jednom momentu je predložio Toniju da na licu mjesta sastave pjesmu od ptičjih objava, neku zafrkanciju koja bi se mogla popratiti električnom gitarom. Vrli predlagač se, međutim, istog trenu ušutio, a Toni ga je čekao da već jednom počne natucati tu pjesmu u onom svom pseudo-agresivnom maniru, isturajući vilicu kao gorila. Ali Nedžad više nije progovorio ni riječi. Ubrzo se zaputio u Kapelu ili uz obronak brežuljka dok se njegov prijatelj i dalje bavio jatom.

Toni je bio opsjednut čvorcima, nesumnjivo. Zato je lako bilo pomisliti da ih je baš on, krijući se iza pseudonima *KIx*, prvi spomenuo na forumu lokalnog informativnog portala. Sastavljač članka, objavljenog na internetu samo dan nakon što je jato uzaludno pokušavalo sletjeti na Kapelu, mogao je biti Toni, ali i neko od njegovih ulizica čiji je odnos prema njemu graničio s idolopoklonstvom.

Uz pomenuti *nickname* išao je i avatar. Sličica je predstavljala junaka iz nekog japanskog stripa u koloru: ljepotan prijetećeg pogleda, sa sabljom u ruci. Ratnikovo lice bilo je feminizirano. A moglo se reći i suprotno: “Ne, u

pitanju je žena. Otvrdla od tuča, okršaja, klanja.” Japan ni pošto nije bio prva asocijacija na Tonija, niti je njegov jadni perčin išta dugovao eri Tokugava. Sve to zajedno budilo je sumnju da ga se nepravredno optužuje. Pa opet, prvo-osumnjčeni je možda odabrao sliku androgina mačevaoca samo da bi zameo trag, izazvao zabunu.

Nije bilo nikakvih dokaza koji bi potkrijepili ova ili ona nagađanja. *KIx* se na forumu oglasio samo jednom, kad je postavio temu. U daljoj diskusiji učestvovala je maltene sva čaršija izuzev njega. On ili ona, nemoguće je ustanoviti, napisao je kako je to veče jato manevrisalo oko Kapele, kako je perje ptica kasnije sjajilo na mjesecini, a mjesecina je bila “prva liga” i kako je neko pred Kapelom razbijao fildžane, tako je zvučalo, ili rakijske čašice ili komadiće šuplje cigle o zid, jedan po jedan, sporim tempom.

U tekstu se, među drugim imenima, uglavnom nadimcima, pojavljuje i “mali Zulić”. Da je autor posta zaista Toni, on bi upotrijebio topliji izraz. Ali jednake su šanse i da je pribjegao taktici zamagljivanja. Ne otkriti tip relacije s dotičnom osobom, spomenuti je samo usput, tobože nezainteresirano, a zatim se raspisati o teledirigovanim mašinama na sliku i priliku čvoraka, dronovima na vezi s američkim špijunskim avionima – u najboljem slučaju. U najgorem, zonu Glavice i Klokota pohodile su pticolike organske letjelice pod kontrolom opakih ejlijena s neke teleskopima strane egzoplanete odakle je i lansirana kohorta kljunastih izviđača. Tako je pisalo na forumu.

Na fantaziju o vanzemaljskoj prethodnici, a ne na pominjanje “malog Zulića”, nadovezao se bataljon nelegetimisanih komentatora. Portal se hvalio popularnošću, oko hiljadu posjeta u svako doba. Radilo se o propagandnom napumpavanju brojeva ili ne, forumska debata je začas na-

brekla na dvadesetak stranica. Uključili su se diskutanti s najzabavnijim mogućim pseudonimima i avatarima. Oteгла se kobasica šaljivih i tek ponegdje ozbiljnih postova o tome kakvi su izgledi da u sazviježđu Kentaur evoluiraju organizmi s visokim IQ-om. Špekulisalo se o supercivilizacijama u zabačenim galaksijama. Da li su se neki svemirci već odlučili da nas pokore, spale i istrijebe? Putuju li prema nama? Glasam “za”. Ja uopšte ne glasam. U podrum s vrećom brašna. Skrenuli smo s teme. Nema psovanja. Obrij se i popuši kc. U kakofoniji komentara, referiralo se na filmove i bestselere. Drugi su, pozivajući se na videoigre, hvalili sablasnu atmosferu u utrobi svemirskog broda i bitke na planetama monstrumâ gdje se masakri dešavaju svake sekunde.

Nakon što je *Klx* pokrenuo diskusiju o prijetnjama iz Pentagona i dubokog svemira, uslijedila je, dakle, lančana reakcija. Iste noći, narednog jutra i popodneva, na portalu je otvoreno još tema posvećenih “zbivanjima u sektoru Glavice”. Prštalo je od postova. Uz svaki komentar bilo je zabilježeno vrijeme kad je postavljen ili modificiran. Evidentirani sati i minute su potvrđivali da je na plandanj forumaša dospjela nepresušna građa za razglabanje. Neke teme koje su se odnosile na “leteću noć oko Kapele”, kako je napisao komentator pod imenom *bubibobabobba*, moderator je markirao prigodnim ikonama i proglasio vrućim. *Bubibobabobba* je, uzgred budi rečeno, pretrpio kritike od sudionika diskusije da nije bila noć, već večer, a prema jednom samoproglášenom očevicu i “vrlo kasno poslijepodne”.

Zamaskiravši se efektivnim ili teško pamtljivim pseudonimima, podrugljivci i cinične duše podizali su temperaturu rasprave. Kotao, pun psovki, površnih misli, zlobe,

vrijeđanja, poluistina, notornih laži, trača, bio je na rubu eksplozije. Opomene moderatora, mlake, bezbojne, nisu smanjile napetost. Jednak efekt je proizvela i intervencija šefa portala. Mladi gazda je i sam posegao za vulgarnosti-ma tražeći od provokatora da se uzdrže od istih. Njegov pljuvački poziv na smirenje strasti je izbrisan, a nekoliko članova foruma su banovani zbog brutalnosti i prostaćenja na račun "imaoca sajta". Progon nepodobnih donio je zatišje u trajanju od nekoliko minuta. Zatim su, iz pukotina interneta, horde novoupisanih komentatora nagrnule kao gamad što se liježe iz jaja ubijenih roditelja.

Izrevoltirana, i ona je uzela riječ na forumu. Tražila je da se zaustavi šikaniranje. Kardinalna greška je počinjena kad se predstavila punim imenom i prezimenom u nadi da će tim potezom diskutante dozvati pameti. Rezultat je, međutim, bio izrazito nepoštena borba, u kojoj su svi znali ko je ona, a ona nije znala ko su oni. Podsmijeh, diskvalifikacije, oživljavanje pikanterija iz njenog privatnog života, posebno iz srednje škole, sve s ciljem da pukne bruka.

Nije imalo smisla dalje se prepucavati s fantomima. U sljedećem koraku, pismeno se obratila licima najodgovornijim za uređenje portala. Mogu li biti tako dobri da pokažu razumijevanje za njenu porodicu i sankcionišu neidentifikovane objekte koji se izdaju za ljude? Mejlove je sastavila zbrda-zdola. Između redaka je provirivala oholost. Napisala im je, na primjer: "Mislite da ste neke face?" Još neke slične formulacije su joj se omakle i mogle su biti kontraproduktivne. Zbog toga se pokajala, ali kasno, kad su pisma već bila odaslana.

Bojazan se, ipak, nije dugo održala. Njen protest odlikovala je neka čudna odlučnost. Rukovodioci sajta uzmakli su pred bijesnim optužbama. Forumske rasprave

koje su prednjačile po poruzi i bezobzirnosti zaključane su. Nekoliko sati kasnije su i izbrisane. Možda ih je iziritirao njen bahati stil, pa se niko od glavešina portala nije udostojio da joj odgovori kakvim-takvim izvinjenjem. Zašto bi se ikome pravdali? Pomeli su, s nekoliko klikova mišem, sramotu sa sajta. I više nikakvog traga sveg onog smeća, nikakve odgovornosti. Da ih se opet ne bi gnjavilo neugodnim mejlovima, momci su se sigurno dogovorili da postrože kontrolu na forumu. Uglavnom, ušutkani su komentatori koji su je bili toliko razljutili da je zaprijetila tužbom kod suda, “najvišeg suda”.

Od informacija u javnoj sferi, ostali su samo sastavi na nekoliko blogova, i to lokalnih, isključe li se autorke iz Siska, Gospića, Tuzle i Bora. Crna i ružičasta boja preovladale su na mnogim od tih digitalnih dnevnika. Tekstove su najvjerojatnije napisale bratove prijateljice, od kojih su neke prihvatile emo stil življenja ili tek imidž. Većina se izražavala traljavo. Nizale su se patetične opaske bez trunke optimizma, ali barem nije manjkalo ljudskosti i razumijevanja, dok je broj neslanih šala bio ravan nuli. Sve i jedna bloggerka pripazila je da ne imenuje njenog brata. Razumljivo: htjele su da ga zaštite, premda su se postovi, kad se bolje razmisli, mogli odnositi i na neku drugu osobu, a ne na Nedžada.

Gradski i regionalni mediji su odabrali šutnju. Televizijska i radio-stanica, kao i sedmične novine, ponijele su se suprotno od samozvanih izvjestitelja na internet-forumima. Čak i da se neki novinar drznuo pozabaviti se događajima u tami Kapele, familija Zulić, brojna i starosjedilačka, iskoristila bi sve veze da se reportaža ne objavi. Na kraju krajeva, medije koji su živjeli od novca iz kantonalnog ili opštinskog budžeta karakterisale su plašljivost i apatija.

U ekskluzivnim vijestima oplakivala se sudbina zaklanih i pojedenih labudova, primat se davao zanatima bez budućnosti i stagnaciji sportista koji, zbog viznog režima i pomanjkanja novca, ne mogu otputovati na takmičenja u inostranstvu.

Klasični mediji su žmirili pred Kapelom, ali ono što se nije moglo spriječiti bile su glasine. Začas su se proširile malim gradom. Bujale su deformišući se u čudovišne oblike. U opanjkavanju su sudjelovale njene poznanice, kojekakvi neprijatelji iz gimnazijskih dana, neki pojedinci iz mlađih generacija što su se predstavljali kao pouzdani informanti. Ukazano joj je i na legiju tračera za koje nije znala ni kako izgledaju. Jedan od njih se, navodno, kleo da je “doktorirao na slučaju Kapela”. Po njegovom iskazu, to jest po uvjerljivosti serviranih laži, reklo bi se i da Nedžada poznaje bolje od nje.

Nagađanja i dramatizacije unutar familije samo su još dosoljavale ranu. Ferhat je pretjerivao sa svojim razmišljanjima kojima je htio sve da racionalizuje i prikaže gotovo normalnim. Za razliku od svog brata Sulejmana, šutljivog, samozatajnog, stric Sead je pjenio priželjkujući da se ono narkomansko leglo pokraj groblja sravni sa zemljom. Ne bi bilo loše, predlagao je, da buldožer i mineri zatim produže do Humaka i unište nekoliko grobova; u njima se ionako baškare oni koje je, da ima pravde, trebalo sahraniti na smetljištu, među zahrđalim tepsijama, korama od krompira, oglodanim glavušama. Kada se odstrani višak leševa, akciju treba proširiti na grad i barem ga zapaliti kad već nije imao sreće da izgori u ratu.

Sejo je s pjenom na ustima pričao o Kapeli, gdje se, prema njegovim saznanjima, okupljaju epileptični uživaoci heroína i naivčine poput njegovog nećaka. Objekat je

mnogima predstavljao privlačno sastajalište, znala je to i donekle shvatala. Na cijeni su bili nedovršeni, zapušteni izgled, zidovi pod mahovinom, udaljenost od središta grada, osama, pogled na nadgrobne spomenike koji se bjelajaju u noći. Ondje su se klape okupljale u kasno popodne, u večernjim časovima, a izvjesni entuzijasti dobauljali bi i usred noći. Na betonskoj gredi iznad ulaza u zdanje dočekivao ih je natpis "JAVNA KUĆA". Ko ga je našvrljao, nije bio sasvim u krivu: po odajama i hodnicima, zatim napolju, uz zidove Kapele, pokraj žbunova, u kukuruzištu raspadale su se ženske gaćice, grudnjaci, kutije za kondome, mrljave paloma-maramice.

Toni je imao običaj pozirati na betonskim kvadrima. Po jedan se uzdizao u središtu svake od četiri obredne prostorije u prizemlju. Pojašnjavao je da tim ritualom, ležeći na leđima i ruku prekrštenih preko prsa, odaje počast trima religijama "konstitutivnih naroda", plus dopunska meditacija za ateiste. Jer četvrta sala je valjda njima posvećena, ili Jevrejima? Ili svim drugim svjetskim konfesijama? Time nije sve riješeno jer šta ako umre android? Šta ako umre neznani borac?

Kapela je djelovala poticajno na Tonijeve misli, a nije bio jedini koji je crpio inspiraciju u toj građevini od golog betona. Naraštaji posjetilaca išarali su je crtežima i grafitima. "Tarzan voli Nevenu", pisalo je u stubištu koje je, polukružno se savijajući, vodilo ka prvom spratu. Nečija smirena ruka zabilježila je farbom: "FRANCE 11. MAY. 94". Plavi krst nacrtan je na više mjesta. Crveni polumjesec i zvijezda na jednom.

Dodatnu dekoraciju sačinjavale su žice i cijevi od plastike koje su stršale iz zidova. Ali ako su kablovi i armatura virili sa svih strana, upadljiv je bio nedostatak građevne

stolarije na otvorima za prozore i vrata. Zbog toga je kroz prostorije hujala promaja. Štaviše, Kapela je sa svojim cjevastim salama ličila izdaleka na neki ludi duvački instrument, samo je nedostajao div da zapuše u njega i poruši staklenike unaokolo.

Šarmu je doprinosila i blizina najvećeg gradskog groblja. Zdanje su, uostalom, i počeli graditi da posluži za oproštaj od mrtvih prije pokopa. Nedaleko odatle, ka istoku, prostiralo se polje gdje su nicale kuće prognanika i pravile se stambene zgrade, a Rejhana prije mnogo godina stekla prva muzička iskustva, veoma bizarna. Taj još širok zeleni pojas dijelio je Kapelu od prvih gušćih naselja, pa je do centra grada trebalo dvadeset minuta hoda. Jedan Tonijev drugar priznao je da na obroncima Glavice nalazi spas od buke koja je za ljetnih dana zagospodarila ulicama pod navalom gastarbajtera: čekićanje iz zvučnika, žalio se, para uši u kafanama, pjesmuljci veličaju moć, prevaru, novac, kola, spolne organe.

Umjesto rutinskog okupljanja u centru grada, na Betonu ili malom mostu kod preduzeća za komunalne usluge, i Toni i Nedžad birali su lokaciju nadomak groblja, zbog nečeg atraktivniju. Rado su navraćali u Kapelu i drugi posjetioци, standardni ili povremeni (među njima, kazali su joj, i njena nekadašnja prijateljica Dženana, “ona što se bode”). Hodočašće u ruinu bio je nastavak predratne tradicije, začete još osamdesetih godina, kada su i udareni temelji građevine koju, usljed lopovluka, besparice ili nečeg desetog, nikad nije dotakla milost finalizacije.

U toplim večerima, prostorije bi se nakrcale uglavnom tinejdžerima i dvadesetogodišnjacima. Jeftin provod: gitara, usna harmonika, drombulje, muzika iz mobitela, žestoka pića u mini-bocama, najkiselije bijelo vino u Sredo-

zemlju, rakija iz košmara. Akinetone, heptanone, trodone preprodavao je Luov prijatelj, poznat po ogromnim šakama. Njega je robom opskrbljivao apotekar u ljubavnoj vezi s puno starijom poslodavkom, razvedenom povratnicom iz Austrije. Nešto tableta pristizalo je i iz džepova hroničnih alkoholičara.

Po interesu za droge, izdvajala su se trojica narkomanskih veterana. Zahvaljujući sreći i oprezu, nadživjeli su četu ovisnika o heroinu. U svetištu na kraju grada provodili su toliko vremena da je buđ s betonskih zidova prešla na njihova lica. Tu su se ponašali domaćinski. Kad bi im raspoloženje poraslo, pekli su pileće filete, karfiol, paprike ukradene iz bašta u susjedstvu. U rijetkim trenucima bi se potukli. Njih trojica se jesu drogirali. I ne samo oni.

Naprotiv, za mnoge druge ljubitelje Kapele to se nije moglo ustvrditi. Dvije prijateljice koje su dolazile tamo odbijale su i alkohol i narkotike. Ispirsale su uši, nosile crno i šminkale se po uzoru na mrtvace. Trenutno su se zabavljale s momcima istog ukusa u odijevanju koje je naginjalo *gothicu*: boja mraka je takođe bila njihova omiljena, a dugih kožnih kaputa i robusnih čizama nisu se lišavali ni po sparini. Način oblačenja dviju srednjoškolki hranio je predrasude u uskogrudoj sredini. Obje su, međutim, išle u gimnaziju po najbolje ocjene, dok je jedna od njih osvajala omladinska prvenstva u šahu. Ona druga imala je slobodoumnu majku, koja bi se dovezla na parking kod groblja malo poslije jedanaest. Pokupila bi kćerku i odbacila je do njihove velike, lijepo kuće. Često bi joj prepustila volan, iako se djevojka još nije ni prijavila za vozački ispit.

Tonija je njihov odnos frapirao i nasmijavao. Nevjerovatno je, veli, da mama toleriše kćerki izlaske u ćumez. Zna li da je izlaže budalama i propalicama raznih staro-

snih dobi? Prisjetio se čovjeka od preko trideset godina, koji je glavu prekrivao kapuljačom u svakoj prilici. O njemu je bilo riječi na jednoj od onih ukinutih forumskih tema. U nekoliko postova istican je kao kakvo malo polubožanstvo. Prema neprovjerenim izvorima, završio je nastavnički smjer na Likovnoj akademiji u Zagrebu ili Sarajevu. Pričalo se takođe da je svugdje pomalo studirao, ali da nije stekao diplomu. Njegovi umjetnički radovi nigdje nisu viđeni. Slikarstvo?, pitao se Toni. Kiparstvo? Grafika? Instalacije? Niko nije znao ni od čega je živio. Ipak, imao je šta jesti jer bio je uhranjen. U pomjerenim stanjima svijesti eksperimentisao je s jelima. *Bella_LoshA*, godina sedamnaest, najvjerovatnije ženskog spola, napisala je na forumu da se tip sladio opušcima i cuclao kamenje. Napušivši se kore od banane, žvakao je komade automobilske gume i govorio na jeziku za koji je tvrdio da je aramejski. Hodao je na četiri noge po odajama Kapele, “a imaju u njemu dva metra”.

Bella_LoshA navodi i da je mogao postati nevidljiv. Povukao bi se u ćošak i ušutio. Na njegovo postojanje bi se zaboravilo, a on bi odjednom iskočio iz mraka i otjelovio se na iznenađenje prisutnih. Trik mu je bilo utoliko lakše izvesti što je stalno nosio crnu bluzu s kapuljačom. Toni ga je zbog tog odijevnog detalja upoređivao s izdajicom koja kuca na kapiju srednjovjekovnog grada da narodu saopšti spasonosnu vijest ili ga zarazi kugom, velikim boginjama, ludilom.

Rejhana se pitala ko je taj osobenjaka. Pri pomisli na njega, miris gline strujao je njenim nozdrvama, a u svijesti je lelujalo mutno lice bez očiju, bez nosa, bez usana. Slično je doživljavala i neke druge osobe koje je Toni povezivao s Kapelom. Taj svijet je za nju ostao neistražena zona. Obje-

kat je posjetila samo jednom u životu, eventualno dvaput, dok je pohađala srednju muzičku školu i otkrivala flamen-co. Odvažila se da u ruinu ode bez Samre. Smučili su joj se i ambijent, i društvo, i arhitektura koja je stvarala tjesko-bu. Saznavši gdje je bila, najbolja prijateljica ju je izgrdila na pasja kola. Nećemo se više družiti, priprijetila je, ako opet kročiš u Kapelu. Koji mjesec starija od nje, Samra je za nju predstavljala autoritet nad autoritetima, kao majka, zapravo prije kao otac. Njena odlučnost i moć ubjeđiva-nja bile su neodoljive, njene instrukcije pretvarale su se u naredbe.

Rejhana više nije odlazila tamo. Kasnije, u postado-lescenciji, nalazila je analogije između unutrašnjosti tog objekta i Piranesijevih *Izmišljenih tamnica*, pa i Escherovih litografija. Ovaj drugi je, zbog svoje sračunatosti, nije to-liko impresionirao, mada joj je tu i tamo znao uskomešati osjećaje. Slika *Relativnost: vrtoglavica*, beskonačna stubi-šta, a opet osjećaj skučenosti. I za *Gravitaciju* bi se mogao izreći sličan sud. Sve u svemu, Kapela nije bila ogromna, ali njen idejni tvorac uspio je dočarati beskraj između de-belih zidova. To ju je uznemiravalo. Negdje mora biti kraj.

Tonijeva prisjećanja samo su pojačavala nelagodu: plafon je bio pod, pod je bio plafon. Zasitivši se zurenja u čvorke, nosao je neku djevojku po stubištu. Držao ju je, kaže, za gležnjeve. Glava joj je visila u nivou njegovih ko-ljena. "M" u grafitima okrenulo se u "W", "9" u "6", "6" u "9", "V" u šator, "I" je isto i ovako i onako. Stepence su se spuštale, ali su, za Belmu, vodile gore. Jesam li u pravu? Jesam.

Za djevojku je rekao da je bila teška, mada je ta ocje-na relativna s obzirom da je on mršav. Nije je dugo nosao. Ruke su mu popustile. Ona bi se nasadila na glavu da se

nije dočekala na šake. Pridržavao ju je dok nije sjela na stepenik. Morala se odmoriti. Trebalo joj je malo vremena da se krv iz glave opet rasporedi po tijelu. Poslije se vratio s Belmom u prostoriju na prvom spratu. Tamo se nalazilo devet-deset članova njegove družine – Nedžada nije bilo.

Po Tonijevom mišljenju, njegov prijatelj se prostituisao. Drugim riječima, obilazio je odaje i praktikovao komunikaciju sa svakim umjesto da se drži svog plemena, svoje prvobitne zajednice. Prošetao bi se s nekom grupom ili sam po okolini, recimo do spomen-parka i humki. Privlačilo ga je da ide tamo zato što se vjerovalo da ispod grba na poljanama leže kosti likvidiranih u Drugom svjetskom ratu. Hodao je okolo, ali se nije penjao na njih. Suze?, pitao se Toni. Nedžad se udaljavao i do pašnjaka uz Klokot. Časkao bi s jednim pastirom, u okruženju ovaca. Ili bi posjetio beskućnika koji je ljeti obitavao u šatoru na obronku Glavice. Niko nije obavještavan o sadržaju tih kozerija, vjerovatno zato što su, smatra Toni, pričali o glupostima, položaju seljaštva, brusu i kosi, sijenu, metiljima, predanju vune, dobrim starim vremenima, sodomiji. Bratija u Kapeli je bila gluha na glas naroda. Jedino seks sa stokom se mogao pokazati kao uzbudljiva tema, ali Nedžad je prešućivao taj aspekt. Da se ne pretjeruje, neke bi anegdote, ipak, procurile u javnost. Beskućnik je preživljavao od milostinje, što je monotono, ali i od sitnih lopovluka, što je za filma, pa su se katkad prepričavale njegove dogodovštine: kako je krao čamce i bicikla ili kako su s ulica nestajali metalni poklopci za šahtove, a njemu puklo rebro.

Oko pola sata kasnije, Nedžad je opet banuo u njihovu odaju na prvom katu. Nije se vratio, kako se pretpostavljalo, iz jedne od onih svojih turneja po livadama, već se bio zafrkavao sa starijim tipovima u donjem sektoru, gdje

su gospodarili onaj likovnjak i drugi endemi. Povratnik je odisao dobrim raspoloženjem, grijala ga je neka unutrašnja energija. Toni se kleo da njegov drug nije uzimao nikakve narkotike, ni tad ni ikad, a klonio se i alkohola. Te večeri je popio, barem pred njegovim očima, samo gutljaj pelinkovca. Razlozi zašto je Nedžad blistao bili su nedokučivi. Njegovo lice bilo je sve teže razabrati, pa tako i pročitati, jer je padao mrak. Sva lica su, uostalom, sve lakše izražavala šta god ti padne na pamet.

Ideja da naloži vatru sinula je jednom mladiću s puno neutralnih, ali i uvređujućih nadimaka, zbog kojih se činilo da je, kad se spominje u razgovoru, riječ o više normalnih ili mahnitih sugrađana, a zapravo se govorilo o jednom. Udvostručavao se, rekao je Toni, utrostručavao i učetverostručavao u predvečerju i kasnije u pomrčini. Nekolicina je prikupila drvo za potpalu. Doneseno je nešto suhog granja i nadgrobnihi dasaka od kojih je bila sastavljena barikada na jednom od ulaza u prizemlju. Plamen se razbuktao. Gorjela su neka imena, prezimena, godine rođenja i smrti s crticom između. Svima se dopao praistorijski štimung Altamire i Lascauxa, posebno njima dvojici, *praistorijskim progresivcima*. Ugarkom od neke prijašnje vatre, Toni je po zidu crtao lukove, strijele, koplja, praljudu. Nedžad je slici dodavao bivole: jedan, džinovski, stajao je samostalno, dok je puno sićušnih paslo u krdu. Odmah pokraj tog prizora, neko treći je čakijom urezivao pankera s irokezom. Zahvaljujući vatri, na zid su projicirane siluete bezimernih čudovišta koje je jedna djevojka oblikovala rukama.

Ugođaj je pokvaren kad je najmlađi među njima, momak zvani Zrc, naložio plastiku – čaše od jogurta, flaše, ambalažu, cijevi za kablove, tako nešto. Plastika je neko

vrijeme pristojno cvrčala sve dok plamen nije suknuo ka plafonu, uz iskre i rafalnu pucnjavu kakvu izazivaju “žabice”. Djevojke su pobjegle van i prije nego što je dim napunio prostoriju. Grozan smrad tjerao je na povraćanje. Krivac za incident se ushodaio. Svi su ga psovali. U jednom ćošku našao je otrcanu deku i bacio je na oganj. Vatra se ugasila, ali dim je kuljao još žešće. Njegova prvobitna zapremina, pa puta dva, puta tri, puta četiri. Osvojio je hodnik i odaje na prvom spratu zgrade. Onda je, kaže Toni, nastupio *exodus, movement of Jah people*, iz soba su se prvo razbježali oni najslabiji, najnježniji, najkrhkiji, dakle starci, žene, djeca, za njima su pošli i drugi, većina je trčala u zbjeg u prizemlju, a njegovo pleme se popelo na krov, to jest na niz ravnih površina i vodoravnih betonskih polucilindara.

Kašljanje je jenjavalo, oči su prestale suziti. Zvijezde su se nazirale na nebu, Mjesec je bio providan, Plješevica crna, Zrc glup. Buljio je u korov što je rastao iz pukotina na krovu. Nije se pokrenuo ni kad je dobio nekoliko čvoka u glavu. Belma je sjela pokraj njega i zajedno su šutjeli. Među raseljenim licima kružio je tetrapak od litre – preživjeli su stradanje, pa se đus-votka pila s još većim elanom, a i Zrc je poslije nekoliko gutljaja prekinuo samokažnjavanje šutnjom. Društvo je sjedilo na krovu, toplom od sunca koje je cijeli dan peklo.

Toni je pričao s Nedžadom najprije o tome kako su čvorci konačno našli spokoj na jednom udaljenom drvetu jer su se, šta bi drugo, spremali za noćni odmor. Veleum koji je upravljao jatom gasio se i tonuo u san. Tonija je interesovalo o čemu sanjaju te ptice, sigurno o seobi na jug ili mobitelu s kljunom. Pernata zmija, pernati mobitel? Prijatelj ga više nije slušao, već je šutke, vrhom patike, povlačio

linije po tankom sloju šljunka koji se nataložio na betonu. U jednom trenutku umirio je nogu i rekao: bilo je metaka u vatri, bojevih metaka. Kakve veze, upitao je Toni, imaju meci s čvorcima? Ne dobivši odgovora, posavjetovao ga je da ode dole. Možda ispod deke iščakaš neke dokaze za svoju istragu. A on će: pa šta i da ih ne nađem? Nedžad se osmjehnuo na te svoje riječi, ali nekako blesavo, kao Zrc dok su ga čvokali, i poveo razgovor o svojoj električnoj gitari i malom pojačalu, o muzici-avionu što te nosi gdje god želiš, o tome kako kreacionizam treba uvesti u škole, pa neka svako prosudi ko je u pravu, a ko u krivu, da li je sve smišljeno ili je sve slučajno, o tome kako je upoznao grobljanskog funkcionera koji navrati u onu kancelariju iza rešetaka i vrata, u prizemlju Kapele.

Tek kad je njegov drug ustao, Toni je primijetio da ga te večeri nijednom nije vidio u sjedećem položaju, osim maloprije. Beskorisna opservacija, kaže, ali meni je to upalo u oči, ne znam zašto. Ranije, dok je vani posmatrao čvorke, on bi s vremena na vrijeme sjeo na travu ili čučao, dok je Nedžad uvijek stajao. Nije se mogao zadržati ni na jednom metru kvadratnom. Tresao je koljenima. Ali sada, na krovu, poslije kraćeg sjedenja, koračao je staloženo, držeći šake na struku. Popeo se na jednu od onih konstrukcija koje podsjećaju i izgledom i veličinom na trup prekookeanskog aviona. Jedno vrijeme se njihao naprijed-nazad. Dovikivali su mu i zezali ga. Nedžad se nije osvrtao. Ništa neobično. Pognuo se, pa se naglo uspravio i rukama brzo prošarao kroz zrak. Ritual? Roj mušica? Zatim je laganim hodom došao do ruba krova. Gledao je prema novim kućama na Ceravcima. Okrenuo se onda prema Toniju i društvu i vratio se dvadesetak metara prije nego što im je opet pokazao leđa. Potrčao je u sprint. Prekid. Prekinuo se

Unsko-sanski kanton. Prekinule su se livade napola. Prekinula se Belmina ruka, ukočena, podignuta. Prekinulo se nebo boje starih govana. Dole se skršilo granje. Meni je pao sistem, kaže Toni, osam sekundi glava mi je bila prazna, prošlo je osamsto hiljada godina i više. Onda je povikao za njim, otrčao na ivicu jednog ravnog proširenja po kojem je šuštao pijesak, ali odatle se ništa nije moglo vidjeti od betonske mase. Sjurio je niz stepenice na prostor ispred Kapele, prema groblju. Ženski glasovi, pentagram na ogrlici, platformke, vrištanje, oblici trče, krupni, tanki. Tijelo u šikari, sklupčano na boku. Sjeća se da nije znao šta da radi, koga da zove, izvadio je mobitel iz džepa, prevrtao ga u dlanu i češao se po licu. Skakao je u mjestu, kao kengur. Dum, dum, pod patikama se trza razvaljeni prozorski okvir ili daska. Kad je dreknuo, osjetio je olakšanje. Dreknuo je još jednom, kroz čelo i sljepoočnice, kako samo praistorijski progresivac može. To mi je pomoglo, veli, da suzbijem frustraciju lošeg proroka, vrlo lošeg. Podbacio sam s prognozama, sramota, ali barem znam da urlam.